

7.

Pohájaj Theáter divják,
mogao boš se vkrotiti;
V njem čigli si velki bedák
moreš se kaj navčiti.
Koga círa v-srci žalost
eti se pá razvedri
Gledálišna igra radost
v-stárom tedi pobúdi.

8.

Vido boš tejla krivlanje
v-Theátri vsákojačko,
Tužno i smejšno zmejnjanje
Opravo grdo i svilno.
Jeziki do se gíbali
Čüo boš tam lejpe poje
Bravo! — Vivat! — kričali,
vsáki mislo svoje.

9.

Hváo dájmo Domovine
Kotrige dnes Gospodi
Preskrbnoj Pešta Stolice!
ki nemoremo z-doumi:
Ka so nám odprli nouvo
na šírše presvejenjé
Dnes edno prilično škoulo,
sebi pa na poštenjé! —

10.

Dika na Vogrski orság
Pá se prime síjati,
Stránski špotlívci spádno znág
od sráma dnes žvigami.
Z-Béčom Pešt Váraš vstríc stoji,
naskorou ga zanihá,
Ár túdi v-theáter hodi
Vogrin, ki pejneze má.

11.

Od Pešta példo vzemite
vsa Vogrska Gospoda! —
Da orsáčko gorznejtite
Gledálišče boš znouva. —
Stálnim móstom prejk Dunája
Zvéšte Búdino k-Pešti,
Naj Prišavec nazvejščáva
Dela vašše Zmožnosti.¹¹

Kossics Jó'sef
Gornyo-Szimicski Plebánus

Experitur ex Offo Censurae
Budae 12 aug 837
admittitur
Antonius Nagy
censor et librorum
Revisor

István Fried
Budimpešta

Prevedel in dopolnil Vilko Novak
Ljubljana

Ocene in poročila

Razprava o jeziku Dalmatinove Biblije

Hanna Orzechowska: *O jeziku Dalmatinske Biblije.* (Poljski rokopis prevedel Marko Kranjec.) Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1978. 93 str. (Razprave II. razreda SAZU X.)

Poljska slavistka Hanna Orzechowska je v knjigi, ki je izšla kot publikacija SAZU,

objavila štiri jezikoslovne razprave s področja skladnje in oblikoslovja v slovenskem jeziku 16. stoletja. Po avtoričinih uvodnih besedah je delo rezultat dolgoletnega ukvarjanja s posameznimi vprašanji, kar dokazujejo številni že objavljeni slovenistični članki avtorice, delno natisnjeni tudi v slovenski strokovni periodiki. Kot kažejo cela paleta nakazanih problemov v

¹¹ Razlaga narečnih besed: 1. kitica — *K nesmernomi*...: k ogromnemu; *pregáziti zádave*; odstraniti zapreke. 2. kitica — *občínsko*: splošno; *skrmílenik*... *se sténšati*: rojak se omikati. 3. kitica — *zevsim*...: z vsemi močmi so noč odganjali od madžarstva. 5. kitica — *odrátá*...: odvráča trdovraten... potrjuje čednost. 6. kitica — *tigríš*: tiger; *vtráglívi*...: leni, pohotni, zli; *pobougsílíve ístíne*, *v példaj*...: vzgojne resnice, v vzorih zreti slabe... 7. kitica — *círa*: žre; *eti*: tu. 8. kitica — *krívlánje*: zvíjanje; *vsákojáčko*: vsákovrstno; *zmejnjánje*: igranje; *opravo*: obleko; *poje*: petje. 9. kitica — *koltrige*: udje; *stolice*: županije; *presvejenjé*: omiko. 10. kitica — *dika*: slava; *špotlívci*... *znág*... *žvigani*; zasramovalci... *vznak*... udarjeni. 11. kitica — *gorznejtite*: zasnujete; *prišavec*: prišlek.

razpravah in napovedi novih raziskovanj, pa s temi razpravami vrsta še ni zaključena.

Sodeč po izbrani tematiki Orzechowsko zanimajo predvsem tisti pojavi in kategorije, ki se odkrivajo kot arhaizem, slovenska posebnost ali redkost v slovenskem jezikovnem prostoru. Zanima jo njihovo pojavljanje v knjižnem jeziku 16. stoletja. Kot veren in zadosten dokument jezika slovenskih protestantov ji služi Dalmatinova Biblija. V posameznih primerih pa doganja ob gradivu, ki ga je nekajkrat zbrala kar iz celotne Biblije, potrjuje s primeri iz Trubarjevega in Kreljevega jezika. Skupna značilnost in odlika objavljenih razprav je tudi njihova primerjalna zasnovanost, saj raziskovane pojave vključuje v slovenski jezikovni kontekst z iskanjem paralel v drugih slovanskih jezikih.

V prvi razpravi »Navezovalna funkcija zamenskih in glagolskih klitik pri elipsi glagolske prvine iz povedkove skupine v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja« avtorica izhaja iz treh tipov elipse, ki jih je na temelju gradiva iz sodobnega slovenskega knjižnega jezika ugotovila že v svojem prvem slovenističnem članku l. 1962. Kvalitetni premik med obema raziskavama sama vidi v dejstvu, da elipse povedka ne pojmuje več kot specifično slovensko skladenjsko posebnost, ampak kot conski pojav, ki poleg slovenščine zajema tudi slovaščino. V ospredju njene sedanje pozornosti ni več samo elipsa, ampak z njo povezani formalni eksponenti navezave v kontekstu. Na temelju sodobnega slovenskega knjižnega jezika ugotovljene in predstavljene tipe elipse išče in preverja v gradivu 16. stoletja. Najbolj tipična in najpogostejše zapažena oblika je elipsa nedoločnika za modalnimi glagoli v okviru istega stavka ali v navezovalnem stavku. Na mestu izpuščenega nedoločnika stoji prislovno določilo smeri gibanja. Avtorica pri posameznih tipih razlikuje tudi globljo in plitvejšo elipso, odvisno od tega, koliko delov povedkove skupine elipsa zajame: če ob elipsi nedoločniškega dopolnila povedek predstavlja samo osebna oblika glagola, je to primer globlje elipse, če pa poleg osebne glagolske oblike stoji tudi predmet v obliki zamenske klitike, je elipsa plitvejša.

Poleg zamenskih klitik (običajno tožilniških) je za navezavo na stavek, ki vsebuje s kopulo *biti* zloženi povedek, neredko uporabljena sama kopula v trdilnem ali

nikalnem odgovoru na vprašanje. Redkeje so med primeri iz Dalmatinove Biblije izpričani taki, kjer povedek prav tako predstavlja zamenske klitike, iz sestavljene glagolske oblike pa je izpuščen deležnik na -l. Zadnji tip izpuščanja celotne glagolske oblike povedka v navezovalnem stavku v 16. stoletju še ni bil rabljen. Avtorici se odkriva kot najkasnejši način rabe zamenskih klitik.

Druga razprava ima naslov »Raba navezovalnega roditelja v Dalmatinovi Bibliji«. Za osnovno nalogo si je avtorica zadala približno določitev zgodovine rabe navezovalnega roditelja. S primeri iz celotne Dalmatinove Biblije in iz nekaterih Trubarjevih del je soočila tipizacijo rabe navezovalnega roditelja, ki jo je ob gradivu sodobnega knjižnega jezika izdelala v eni od prejšnjih razprav. Ugotovila je, da jezik 16. stoletja izpričuje vse znane tipe, le njihova frekvenčna zastopanost je drugačna. Najpogostejši je tip roditeljske rabe oziralnega zaimka *kateri*, ki se navezuje na nežive samostalnike moškega spola, toda tudi ta je v jeziku slovenskih protestantov le drugotna varianta prevladujočega tožilnika. Za 17. stoletje je značilno frekvenčno in distribucijsko razraščanje navezovalnega roditelja. Številčno okrepljen je roditelj v stavku s kazalnimi zaimki ali pridevniki, ki so prilastki samostalnika v prejšnjem stavku. Razvoj v 18. in 19. stoletju ne kaže le nenehnega porasta frekvenca, ampak predvsem razširitev skladenjskega obsega navezovalnega roditelja na srednji spol. Za 20. stoletje avtorica predvideva ne le razširitev konstrukcije na pridevnike ženskega spola, ampak tudi na množino vseh treh spolov. Poleg določevanja historične razvojne linije se je avtorica ukvarjala tudi z raziskovanjem vzrokov pojavljanja in širjenja navezovalnega roditelja.

V tretji razpravi »Namenilnik v Dalmatinovi Bibliji« se Orzechowska ukvarja z raziskovanjem namenilnika, arhaične oblike, ki jo poznata samo še slovenščina in dolnja lužiščina. Avtorica ugotavlja, da Bohoričovo slovnično vodenje o zgradbi in rabi oblike ne le ustreza dejanskemu stanju v 16. stoletju, ampak da tudi daleč presega časovni okvir. V celotnem tekstu Dalmatinove Biblije je Orzechowska našla komaj 122 primerov namenilnika, kar kaže, da je bil v primerjavi z nedoločnikom frekvenčno zelo šibak. Namenilnik je varianta nedoločnika, kadar ta izraža cilj. Številčna zastopanost obeh pa kaže, da je le njegova sekundarna varianta. Po poti

vezave glagolov je avtorica odkrila še druga jezikovna sredstva za izražanje dejavnosti, ki je cilj gibanja. Sinonimno rabljene kategorije so poleg nedoločnika še: podredni stavki z veznikom *da*, *k* + dajalnik iz glagolskih samostalnikov ter priredni stavki, ki pa so vezavi nepodvrženo sredstvo. Pri glagolih gibanja in pri glagolih povzročitve gibanja nastopata namenilnik in nedoločnik vzporedno. Tudi aspekt ni vplival na rabo enega ali drugega. Glagoli v namenilniku so v ogromni večini nedovršni. Na temelju manj jasnih, dvomljivih primerov avtorica sklepa, da oblika namenilnika, ki je tvorjena iz nedovršnega glagola, v danem primeru služi kot ustrezni dovršni glagol. Kot dokazno gradivo za trditev navaja primere z dovršniki v vzporednih slovanskih biblijskih prevodih. V omejitvi izpeljave na nedovršne glagole vidi morfološko in semantično značilnost namenilnika, ki jo je kot pozno južnoslovansko inovacijo izvršila le slovenščina. Razširjanje obsega tvorbe na dovršne glagole pa je kasnejši rezultat jezikovnih procesov. Avtorica dokazuje tudi arhaičnost tožilniške vezave namenilnika, saj je v Dalmatinovi Bibliji izpričana samo ta.

Zadnja razprava »Začetki opisnega stopnjevanja in drugi elementi analitične strukture« po opombah sodeč spada v serijo pripravljanih člankov in razprav na temo slovnice kategorije stopnje v slovanskih jezikih. Avtorica je nadzorovala zbiranje gradiva za to kartoteko pri Inštitutu za slovansko filologijo varšavske univerze. V prvem delu razprave je Orzechowska obravnavala opisno stopnjevanje. Pri pridevniku in prislovu je opisno stopnjevanje sestavljeno iz oblike bolj (avtorica jo imenuje gradant) in iz osnovnika pridevnika oziroma prislova. Uporablja se v primerih, kadar je sufiksialno stopnjevanje težko ali pa sploh ni izvedljivo. Opisno stopnjevanje poznajo vsi sodobni slovanski jeziki, čeprav je frekvenčno različno prisotno.

Preverjanje zastopanosti opisnega stopnjevanja v historičnem gradivu je pokazalo, da je v Dalmatinovi Bibliji močno prevladovalo sufiksialno stopnjevanje in da je bilo opisno le obrobna varianta. Bohorič je v svoji slovnici razlikoval oba tipa. Navedel je tudi obliki *bolj* in *več* kot gradanta opisnega stopnjevanja. Toda v Dalmatinovi Bibliji nobeden od njiju ni gramatikaliziran do stopnje, kot jo izpričuje sodobni knjižni jezik, saj sta redko rabljena, frekvenčno močnejša pa le v drugih funkcijah. Redko

sta izpričana kot gradanta pridevnikov in prislovov, pogosteje kot gradanta glagolov. V funkciji gradanta je opaznejši *več*, za izražanje negativnega stopnjevanja pa kot edina oblika *manje*. Vse te oblike se v 16. stoletju pojavljajo pri enotah s podredno zgradbo, medtem ko je pri sodobnem knjižnem jeziku običajno pojavljanje pred priredno strukturo.

V drugem delu razprave so obravnavani elementi analitične strukture v superlativnih izrazih. V gradivu Dalmatinove Biblije je avtorica ugotavljala prisotnost tipov analitične superlativnosti, ki jih je odkrila na primerih iz Trubarjevih del. Od štirih tipov se ji dva (ner + poz., spolnik + comp.) odkrivata kot arhaična plast analitične strukture, saj ju sodobni knjižni jezik ne pozna več.

Avtorica je za potrditev svojih dognanj v vseh razpravah večkrat posegla po primerih iz vzporednih slovanskih biblijskih tekstov. Nekajkrat je za ilustracijo trditev uporabila primere iz Vulgate, čeprav se je načeloma izrekla proti iskanju tujih vzorcev za posamezne primere obravnavanih vprašanj. Po Lutrovem prevodu, ki velja za poglobitvi Dalmatinov prevodni zglede, ni segla, čeprav bi bil v posameznih primerih nedvomno ustrežnejši kot Vulgata. Vendar bi tudi tovrstne primerjalne raziskave nedvomno prinesle marsikak zanimiv podatek, čeprav bi zahtevale veliko nadaljnega truda in dela. Takšno sklepanje potrjuje že bežna primerjava Dalmatinovih primerov elipse z vzporednimi pri Lutru. Od 22 navedenih, reprezentativnih zgledov iz Dalmatina jih 15 izpričuje popolno skladnost z nemškim vzorom. Za dokaz naj zadostujeta dva primera: ...de eniga Mosha poyfzheo, kateri dobru sna na Arfah ygrati... Gledajte po enim Moshu, kateri dobru sna na /strunah, inu ga k'meni pèrpelajte; 1 Kralj XVI, str. I/158; Luter: ... das sie einen Man suchen / der auff der Harffen wol spielen künde / ... Sehet nach einem Man / ders wol kan auff Seitenspiel / vnd bringet jn zu mir.

Dalmatin: Inu ony so njega vpra/hali: Kaj si tedaj? Si li ti Elias? On je djal: Iest néfim; Jan I, 21, str. III/47;

Luter: Vnd sie fragten jn / Was denn? Bistu Elias? Er sprach / ich bins nicht.

Takšen odstotek skladnosti kaže, da je vsaj pri nekaterih primerih treba računati s prevodno zvestobo, če ne celo z zavestnim, hotenim prevzemanjem.

Majda Merše
SAZU v Ljubljani